

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ПРІОРИТЕТ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

***Гелуненко О.Ю., Сідорюков А.В., студенти*,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка***

Задоволення фізіологічних потреб людини якісними та безпечними продуктами харчування складає матеріальну основу біологічного, політичного, соціального та духовного існування індивіда, сім'ї, соціальної групи, держави, суспільства та людства в цілому. Інтеграція України у світове та європейське співтовариство актуалізує проблему продовольчої безпеки, оскільки лише за умов гарантування забезпечення населення продовольством за будь-яких умов держава може проводити незалежну політику. Насамперед, вона має захищати права громадян на повноцінне харчування. Забезпечуючи захист цього права, держава має знаходити засоби щодо ліквідації продовольчої залежності від зарубіжних країн і скорочення імпорту продовольства. Держава покликана установити соціальний порядок, створити справедливую політику продовольчого забезпечення, сприяти при цьому підвищенню рівня калорійності добового раціону харчування населення, усуненню дисбалансу споживання їжі між соціальними групами, підвищенню купівельної спроможності бідних і соціально незахищених верств населення, в т.ч. осіб з фіксованими доходами (пенсіонерів, студентів), що залежать від державного соціального забезпечення.

Забезпечення продовольчої безпеки визначено у якості одного з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Стратегією національної безпеки України передбачено необхідність забезпечення послідовності у здійсненні земельної реформи, забезпеченні на практиці пріоритетного розвитку агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки держави. Проте зазначені законодавчі акти мають суто декларативний характер і не визначають чітких механізмів управління системою продовольчої безпеки. Відсутні визначення об'єктів і суб'єктів управління, їх функцій і завдань, методів управління, комплексні критерії та інтегровані показники оцінки ефективності державного

* Науковий керівник – Сахненко В.І., к.е.н., доцент

регулювання системи продовольчої безпеки і в цілому система моніторингу виконання прийнятих стратегічних рішень. Це унеможливає здійснення ефективного управління в зазначеній сфері, викликає некерованість процесів розвитку, деструктивну конкуренцію між елементами системи за ресурси, безсистемний і нерациональний їх розподіл останніх.

Для системи продовольчої безпеки характерні певні принципи формування. Стрижневим є принцип соціальності, який передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини. Другим важливим принципом є комплексність, що означає одночасний вплив на всі складові системи. Наступний принцип – системність, який передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки. Ще один важливий принцип – адекватність у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків.

Початковий етап формування продовольчої безпеки вимагає створення системи моніторингу, на яку покладатиметься завдання визначення фактичного її стану, прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз продовольчої безпеки. На цій основі розробляються заходи щодо локалізації та нейтралізації негативних факторів, що впливають або можуть у майбутньому вплинути на зниження рівня безпеки. Система моніторингу продовольчої безпеки зосереджується на наступних напрямках: агропродовольче виробництво, продовольчий ринок, споживання продовольства, харчування населення, якість та безпека продовольства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379 затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. При цьому індикаторами продовольчої безпеки визначено:

1) добову енергетичну цінність раціону людини, що визначається як сума добутків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний (пороговий) критерій встановлений у 2500 ккал на добу, при цьому 55 % добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;

2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17 % рівень, що відповідає 60 дням споживання;

4) економічну доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60 % рівень;

5) диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20 % домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20 % домогосподарств з найменшими доходами;

6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення;

7) продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30 % рівень.

Проте у наведеному наборі індикаторів не враховуються питання якості та безпеки харчових продуктів, показники розвитку агропродовольчої сфери як системоутворюючої для всієї системи продовольчої безпеки. Завищеними є граничні критерії показників економічної доступності харчових продуктів та продовольчої незалежності. Власне, методика визначення економічної доступності є обмеженою та не відповідає змісту даної категорії. Диференціацію вартості харчування за соціальними групами доцільно розраховувати як співвідношення між вартістю харчування не 20, а 10 % домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 10 % домогосподарств з найменшими доходами.

Таким чином, існуючі підходи до визначення ефективності аграрної політики вимагають подальшого вдосконалення. При цьому набір відповідних показників формується з урахуванням визначеної цільової спрямованості зазначеної політики. Враховуючи вищевикладене, основним критерієм ефективності аграрної політики є

стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників, що систематизуються у відповідні групи і характеризують:

1. *Стан забезпечення населення якісною і безпечною продукцією* (рівень захворюваності населення, пов'язаний з недостатнім чи нерациональним харчуванням; стан контролю за дотриманням якості і безпеки продовольчої продукції; розвиток інформаційної діяльності, спрямованої на поліпшення забезпеченості населення якісним і безпечним продовольством; обсяг окремих видів продовольчої продукції, що виробляється за міжнародними стандартами якості в загальному обсязі її виробництва).

2. *Рівень споживання населенням продуктів харчування* (фактичне споживання окремих видів харчових продуктів в розрахунку на душу населення; споживання продуктів харчування в домогосподарствах з дітьми в залежності від кількості дітей у їхньому складі; споживання продуктів харчування в домогосподарствах за децильними (10%) групами за рівнем середньодушових сукупних витрат).

3. *Економічну* (вартість набору продуктів харчування відповідно до раціональних норм їхнього споживання; рівень середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати; розподіл населення за рівнем середньодушових сукупних витрат; частка сукупних і грошових витрат на продукти харчування в загальній структурі витрат населення; індекс споживчих цін на продовольчі товари, в т.ч. у розрізі окремих видів товарів; рівень монополізації продовольчого ринку) і *фізичну* (структура джерел реалізації продовольчих товарів на ринку; наявність мережі роздрібної торгівлі у розрахунку на 10 тис. чол.; чисельність торгових місць на продовольчих ринках у розрахунку на 10 тис. чол.; чисельність приватних підприємств у сфері торгової діяльності на відповідній території; стан розвитку оптової торгівлі продовольчими товарами; наявність основних видів продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі (чи на ринках) на відповідній території (міста, селища, села); асортимент продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі на відповідній території) доступність продовольства.

4. *Стійкість продовольчого ринку* (визначається рівнем роздрібних і закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням нормативної рентабельності її виробництва) і *ступінь його незалежності* (частка імпортованих товарів у загальній структурі реалізації; рівень залучення місцевих можливостей агропромислових структур щодо насичення локальних ринків продукцією власного виробництва, що вимірюється у відсотках продажу окремих видів продовольчих товарів

місцевого виробництва в загальному обсязі їхньої реалізації; рівень самозабезпеченості продовольчими товарами; обсяг запасів продовольства; баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами);

5. *Рівень розвитку агропродовольчої сфери* (частка агропродовольчої сфери у формуванні валового внутрішнього продукту; обсяги виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів; урожайність основних видів сільськогосподарських культур; продуктивність худоби і птиці; частка господарств населення у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції; рентабельність виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів; фінансові результати діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств; обсяги інвестицій в агропродовольчу сферу, у т.ч. іноземних; рівень державної підтримки аграрних товаровиробників).

6. *Природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання* (площа ріллі в розрахунку на 1 жителя; родючість землі, у т.ч. в розрізі окремих територій; частка деградованих земель у загальній їхній структурі; рівень розораності земель і ін.).

Ефективність аграрної політики є наслідком спільної дії великої кількості факторів, тому при її оцінці враховується їхня взаємодія і комплексний вплив на регульовані державою об'єкти, розрізняють результати часткової і загальної дії. Негативна зміна кожного з показників, що входять до оціночних груп, розглядається як реальна чи потенційна загроза продовольчій безпеці країни, оскільки усі вони взаємозалежні і взаємопідпорядковані в контексті своєї цільової спрямованості.

Таким чином, основним недоліком процесу регулювання продовольчої безпеки держави є ігнорування системного принципу та зосередження тільки на окремих аспектах цієї складної соціально-економічної проблеми. Наразі необхідна комплексна аграрна політика та відповідне їй інституційне і нормативне забезпечення, що забезпечать формування належного рівня продовольчої безпеки держави.

Інституціоналізація процесу формування продовольчої безпеки передбачає впровадження владними інституціями адекватних засобів регулювання, насамперед правового. Охоплюючи управління продовольчою безпекою з економічної, екологічної, організаційної, нормативної та соціокультурної позицій, інституціоналізація сприятиме формуванню продовольчої безпеки на якісно новому рівні.